

ТЕМА 5: ВВЕДЕННЯ В КУРС СУДОВОЇ ПСИХІАТРІЇ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВО- ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ (СПЕ)

План лекції:

1. Предмет і завдання судової психіатрії.
2. Організація і проведення судово-психіатричної експертизи.
3. Види судово-медичної експертизи.
4. Судово-психіатрична документація.

1. Предмет і завдання судової психіатрії.

Психіатрія – це розділ медицини, який вивчає закономірності виникнення і розвитку у людини психічних захворювань або окремих психічних симптомів, а також розробляє методи лікування і профілактики психічних хвороб.

Спеціальним розділом психіатрії є **судова психіатрія**, яка вивчає психічні розлади по відношенню до правових норм, до кримінального права і процесу, а також цивільного права і процесу.

Загальним завданням судової психіатрії з одного боку є допомога слідству і суду дотримувати гуманний принцип закону, згідно якому суспільно небезпечні дії психічно хворих людей не повинні вважатися злочином, а такі люди – злочинцями. А з іншого боку завданням судової психіатрії полягає в тому, щоб не допустити такого положення, коли особа, яка скоїла злочин, що є психічно здорова, могла би unikнути покарання.

Конкретні завдання судової психіатрії:

1. Огляд і винесення висновку про осудність або неосудність осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності.
2. Визначення психічного стану осіб тих, що відбувають покарання.
3. Визначення психічного стану свідків і потерпілих.
4. Визначення психічного стану осіб за рішенням суду в цивільному процесі.
5. Застосування засобів (в першу чергу медичних) для попередження суспільно небезпечних дій психічних хворих хворих після скоєння злочину.

Значення вивчення судової психіатрії :

1. Питання призначення судово-психіатричної експертизи особі, що притягається до кримінальної відповідальності, вирішується не судовими психіатрами, а саме органами, дізнання, следствия і судна. Тому кожному юристові необхідно знати в яких випадках повинна призначатися експертиза.
2. Крім того, знаючи основи судової психіатрії, працівники слідства і суду зможуть зібрати необхідні матеріали для призначення експертизи, правильно сформулювати питання, на які повинні відповісти судові психіатри, правильно дати оцінку висновку експерта.

2. Організація і проведення судово-психіатричної експертизи.

Організація і проведення судово-психіатричної експертизи в Україні регламентується Законами України: Конституцією, Кримінальним, Карно-процесуальним, Цивільним і цивільно-процесуальним кодексами (ст. 75, 76, 77 УПК і 57, 58, 59, 60, 61 ГПК). Крім того, правова діяльність експертів-психіатрів регламентується Основами законодавства України про охорону здоров'я «Про судову експертизу» і «Про психіатричну допомогу» (22.02.2000 р.), а також наказ МЗ України від 8.10.2001 р. №397 «О затвердженні положень і інструкцій про застосування примусових мерів медичного характеру до осіб, які страждають психічними розладами».

Детальна регламентація судово-психіатричної експертизи представлена Інструкцією про провадження судово-психіатричної експертизи.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Судово-психіатрична експертиза знаходиться у веденні органів охорони здоров'я. Здійснюється вона на базі психіатричних диспансерів і лікарень. У них створюються спеціальні судово-психіатричні комісії або відділення судово-психіатричної експертизи.

Методичне і наукове керівництво судово-психіатричною експертизою здійснюється Міністерством охорони здоров'я України за допомогою Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії і наркології МЗ, якому належить право контролю якості проведення експертиз.

СКЛАД КОМІСІЇ

Найчастіше призначається *комісійна* експертиза. Експертна комісія, як правило, складається з трьох лікарів психіатрів (голови і трьох членів комісії). У виняткових випадках експертиза проводиться двома або навіть одним психіатром.

ПІДСТАВИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судово-психіатрична експертиза проводиться по ухвалі слідчого, прокурора, органу дізнання або за визначенням суду. В ухвалі указуються підстави для призначення експертизи, прізвище експерта або експертної установи, питання, на які повинні відповісти експерт, а також матеріали кримінальної справи.

Слідчий зобов'язаний ознайомити обвинувачений з ухвалою про призначення експертизи. У випадках, коли психічний стан обвинуваченого не дозволяє це зробити, слідчий має право не знайомити його з ухвалою.

ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ ПСИХІАТРА-ЕКСПЕРТА

Психіатр-експерт зобов'язаний:

- з'явиться по виклику до органу, що призначив експертизу;
- провести повне всестороннє обстеження пацієнта, направлено на експертизу;
- заявити самовідвід за наявності підстав, передбачених законодавством, які виключають його участь в справі;
- повідомити письмово про неможливість дати висновок, якщо недостатньо матеріалів і, якщо питання, поставлені перед ним, виходять за межі його компетенції.

ПРАВА ПСИХІАТРА-ЕКСПЕРТА:

Психіатр-експерт **має право:**

- 1) знайомитися з матеріалами справи;
- 2) брати участь з дозволу слідчого, прокурора, суду, в судово-слідчих діях і ставити підекспертному питання визначати форму проведення експертизи (амбулаторна або стаціонарна);
- 3) опротестувати присутність осіб, які не передбачені законодавством;
- 4) радитися з членами експертної комісії, а у разі незгоди з ними – винести на закінчення особливу думку;
- 5) клопотати про додаткові матеріали для проведення експертизи;
- 6) клопотати про залучення інших експертів і створення комплексної експертизи.

КЛОПОТАННЯ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Клопотати про призначення судово-медичної експертизи можуть:

- у кримінальному процесі – обвинувачені, підозрювані, потерпілі, їх законні представники, адвокат з моменту його участі в процесі;
- у цивільному процесі – прокурор, позивач, відповідач, їх представники.

Клопотання повинне бути розглянуте не більше ніж в 3-денний термін. Воно також може бути відхилене відповідно до КПК України з вказівкою в ухвалі мотивів відхилення.

ВІДВЕДЕННЯ ПСИХІАТРА-ЕКСПЕРТА:

1. Пряма зацікавленість в справі (експерт як потерпілого, свідка, цивільного позивача, експерт як родич обвинуваченого або потерпілого).
2. Службова або інша залежність від обвинуваченого або потерпілого.
3. Некомпетентність експерта.

ЕКСПЕРТ НЕСЕ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА:

1. Свідчення свідомо помилкових (неправдивих) висновків обстеження.
2. Відмову або ухилення від покладених на нього.
3. Розголошення даних досудового слідства або дізнання.

ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ:

1. Хвороблива, незвичайна поведінка обвинуваченого у слідчого або на суді (відповіді невід, бурхлива реакція на окремі питання і так далі).
2. Наявність в матеріалах справи документів що свідчать про те, що дана особа перебувала на диспансерному обліку або перебувала (перебуває) на лікуванні в психіатричній лікарні.
3. Відсутність достатніх психологічних мотивів досконалого злочину («невмотивований злочин»).
4. «Неправильна» або дивна поведінка правопорушника під час скоєння злочину.
5. Особлива жорстокість або тяжкість досконалого злочину.
6. Наявність відомостей про перенесені раніше захворювання головного мозку (енцефаліт, менінгіти, травми черепа).

7. Наявність відомостей про інвалідність або непридатність до військової служби по психічному стану.

8. Безглузді свідчення обвинуваченого, потерпілого або свідка, що носять характер обмов або самообмов.

9. Затримка психічного розвитку і навчання в спеціалізованій (допоміжній) школі.

10. Підозра в симуляції і дисимуляції.

9. Наявність психічних захворювань у родичів.

ПОЧАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

При призначенні експертизи слідчий або суд зобов'язані надати експертній комісії матеріали справи, які повинні містити дані не тільки про обставини злочину, але і про особу підекспертного, образ його думок, особливості його характеру (жорстокість, запальність і так далі), які висловлював думці до, в момент і після злочину.

Для проведення експертизи важливо мати *характеристику* обстежуваної особи на всіх етапах його життя: у дитинстві, в школі, в період самостійної роботи. З'ясовується чи не було відставання у фізичному і розумовому розвитку, про поведінку при проходженні військової служби, в побуті, в сім'ї, відношення до алкоголю. Якщо підекспертний раніше хворів на психічне захворювання і знаходився на диспансерному обліку, то необхідно представити експертній комісії оригінали історій хвороби, амбулаторних карт, довідки про інвалідність, про звільнення від військової служби і так далі.

3. Види судово-медичної експертизи

1. Експертиза в кабінеті слідчого.

2. Амбулаторна експертиза.

3. Стаціонарна експертиза.

4. Експертиза в судовому засіданні.

5. Заочна (або посмертна) експертиза.

Розрізняють також додаткову, повторну і комплексну експертизи.

ЕКСПЕРТИЗА В КАБІНЕТІ СЛІДЧОГО проводиться рідко і носить частіше консультативний характер. Експерт виносить, як правило, гаданий висновок про наявність або відсутність психічного захворювання.

Іноді експерт може висловити остаточну думку про осудність, якщо мова йде про відсутності психічного розладу.

АМБУЛАТОРНА ЕКСПЕРТИЗА це найпоширеніший вид експертизи (до 80%), організовується в психоневрологічних диспансерах або безпосередньо в слідчих ізоляторах. Проводиться така експертиза одноразово. Основна її перевага – короткочасність (швидкість проведення). А недолік – неможливість вирішити питання про характер (яке саме розлад) і ступінь тяжкості психічних порушень. Тривалість експертизи не перевищує 20 днів.

СТАЦІОНАРНА ЕКСПЕРТИЗА є найбільш досконалою і проводиться для глибшого обстеження з метою уточнення характеру і ступеня тяжкості психічних розладів. Тривалість експертизи не повинна перевищувати 30 днів.

ЕКСПЕРТИЗА В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ проводиться безпосередньо в залі судового засідання. Присутність експерта на судовому засіданні обов'язково як у разі визнання підекспертного осудним, так і випадку визнання його неосудним. Експерт в судовому засіданні має право ставити питання обвинуваченому, свідкам, потерпілим і оглянути обвинувачений.

ЗАОЧНА (АБО ПОСМЕРТНА) ЕКСПЕРТИЗА проводиться тільки по матеріалах справи, коли підекспертний не може бути доставлений для особистого огляду (наприклад, ховається від правосуддя або знаходиться за кордоном і так далі), або мова йде про уточненні висновку амбулаторної або стаціонарної експертизи, що вже проводилася. Окремим *випадком заочної експертизи є посмертна експертиза*.

Окрім основних видів судово-психіатричних експертиз розрізняють:

- первинні
- повторні (призначаються у зв'язку з виниклими сумнівами в правильності і обгрунтованості первинного висновку, такі експертизи проводяться в новому складі.)
- додаткові (призначаються у зв'язку з обставинами, що знов відкрилися, проводяться вони в колишньому або новому складі)
- комплексні

4. Судово-психіатрична документація

Судово-психіатричний висновок оформляється у вигляді *Акту судово-психіатричної експертизи*.

Акт експертизи складається з:

1. введення
2. анамнестичній частині (відомостей про життя підекспертного, минулі захворювання)
3. розділу соматичного і неврологічного стану
4. розділу психічного стану
5. завершальній частині.

У водній частині акту міститися відомості про :

1. Час і місце проведення експертизи.
2. Паспортні дані.
3. Процесуальне положення (статті КК по яких обвинувачений притягується до кримінальної відповідальності).
4. Склад експертної комісії.
5. Орган, що направив на експертизу.
6. Питання, поставлені перед експертною комісією.
7. Відомості про попередні проведені експертизи.

У анамнестичній частині наводяться дані про:

1. спадковість;

2. освіту;
3. виробничій діяльності;
4. сімейний стан;
5. про перенесені у минулому захворювання, особливо психічні, а також про черепномозкові травми.

У розділі соматичного і неврологічного стану

відбиваються результати обстеження підекспертного.

У розділі психічного стану описується:

1. орієнтування в навколишньому оточенні;
2. настрої;
3. симптоми психічних порушень;
4. особливості мислення;
5. відношення до досконалого злочину;
6. дані психологічного дослідження (якщо воно проводилося).

У завершальній частині акту приводяться :

1. діагноз захворювання;
2. обґрунтування діагнозу;
3. експертне рішення.

Оцінка акту експертизи належить органу, що призначив експертизу.

Треба пам'ятати, що висновок судових психіатрів, як і інших експертів, не має остаточної доказової сили і не є обов'язковим для органів і осіб, які призначили експертизу (ст. 67 КПК України). Крім того, відповіді на поставлені перед екпертом питання, не можуть мати форми рекомендацій або вказівок слідству або суду. Проте незгода з експертними висновками повинна бути мотивована у відповідній ухвалі з приведенням конкретних аргументів (ст. 75 КПК).